

Салата Каріна Олександрівна

студентка групи КОБ-1-12-4.0д, IV курс, напрям підготовки «Корекційна освіта (логопедія)»

karina-salata@yandex.ru

Наукові керівники:

Кібальна Катерина Олександрівна

викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

k.kibalna@kubg.edu.ua

Мельніченко Тетяна Василівна

викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

t.melnichenko@kubg.edu.ua

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ФОРМУ
ПРЕДМЕТІВ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ**

Анотація. У статті висвітлено питання сформованості уявлень про форму у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення; висвітлено наукові підходи до формування уявлень про форму у дітей означеної категорії. За результатами експериментального дослідження визначено особливості сформованості уявлень про форму у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та дітей із нормальним мовленнєвим розвитком.

Ключові слова: форма; геометричні фігури; накладання; прикладання.

Актуальність та доцільність дослідження. Сучасне суспільство приділяє більше уваги навчання, вихованню та розвитку підростаючого покоління. Дошкільники проявляють інтерес до таких математичних категорій, як кількість, час, простір, форма. Здатність до сприймання форми надає можливість дитині розпізнавати, розрізняти, відтворювати основні ознаки геометричних фігур та абстрагувати їх від інших предметів.

Характерні особливості психічного та мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) позначаються на якості засвоєння ними елементарних математичних уявлень, набуття умінь і навичок оперування математичними знаннями, зокрема уявленнями про форму предметів.

Аналіз останніх публікацій. У психолого-педагогічній літературі є чимало досліджень, присвячених проблемі навчання математики дітей

дошкільного віку (Л. Баряєва, А. Белошиста, Л. Білоуско, М. Богданович, М. Козак, А. Коломієць, Я. Король, А. Сазонова, А. Столяр, К. Щербакова). Фахівці зазначають, що головним показником розвитку дитячого мислення є рівень сформованості образних і логічних розумових операцій, якими оволодіває дитина: схематизовані уявлення (образне), виокремлення і співвіднесення істотних параметрів об'єктів (логічне мислення): Я. А. Коменський, Й. Ф. Песталоцці, К. Ушинський, М.Монтесорі, Ф. Блехер, А. Леушина, В. Логінова. Л. Вахрушева та ін. [1; 2; 3; 4; 9; 10; 12].

Т. Філічева і Г. Чіркїна визначають, що при загальному недорозвиненні мовленні зв'язок між мовленнєвими порушеннями та іншими сторонами психічного розвитку, який обумовлює особливості мислення. Володіючи в цілому повноцінними передумовами для опанування розумовими операціями, доступними їхньому віку, діти відстають у розвитку словесно-логічного мислення, без спеціального навчання важко оволодівають аналізом і синтезом, порівнянням і узагальненням. Для деяких дітей характерна ригідність мислення [11].

В. Власенко зазначає, що у дітей із ЗНМ виявляється недостатня сформованість аналітико-синтетичної діяльності як в галузі наочно-образного, так і понятійного мислення [6].

Аналіз літературних джерел дозволяє припустити, що, незважаючи на інтерес до проблеми та наявність різноманітних науково-методичних розробок, донині досліджень з цієї теми щодо дітей із загальним недорозвитком мовлення не здійснено.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні стану сформованості уявлень про форму у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення на теоретичному та емпіричному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Й. Ф. Песталоцці вважав, що будь-яке знання складається з найпростіших елементів (число, форма, слово), засвоюючи які людина пізнає світ[12]. А. Белошиста дає визначення

форми, вказуючи, що: «Форма – це зовнішній вигляд, контур, обрис предмета, яка буває певною (трикутна) і невизначеною (пляма)»[2].

Перші уявлення про форму конкретних предметів дає дитині дорослий, проте на певному етапі розвитку у дитини виникає потреба якимось чином розібратися в розмаїтті форм. Цей процес здійснюється спочатку в результаті уподібнення одного предмета за формою іншому (як дах у будинку). Геометричні фігури є еталонами, користуючись якими людина визначає форму предметів та їх частин. Первинне оволодіння формою предмета здійснюється в діях із ним. Форма предмета, як така, не сприймається окремо від предмета, вона є його невід'ємною ознакою[2].

А. Люблінська, аналізуючи роль слова в розвитку зорового сприймання у дітей, зазначає, що дитина, спостерігаючи різні предмети, виділяє в них форму, коли вона знає їхнє словесне позначення. На думку Люблінської, дитина із загальним недорозвиненням мовлення, звичайно, теж бачить круглий м'яч і відрізняє його від кубика, однак знання форми, відверненої від змісту (куля, коло, циліндр, куб), можливе тільки на основі словесного позначення [10].

Неповноцінна мовленнєва діяльність накладає відбиток на формування у дітей сенсорної, інтелектуальної та афективно-вольової сфери. Зазначається недостатня стійкість уваги, обмеження можливості його розподілу. При відносно збереженій смисловій, логічній пам'яті у дітей знижена вербальна пам'ять, страждає продуктивність запам'ятовування. Вони забувають складні інструкції, елементи і послідовність завдань [8].

Труднощі виникають у процесі побудови цілісного образу та виокремленні фігури (об'єкта) на тлі. Спостерігається уповільненість процесу переробки інформації. Діти сприймають за певний час менший обсяг матеріалу, ніж їх однолітки з нормальним розвитком [5].

Швидкість сприймання у дошкільників із ЗНМ менша, ніж у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком, і ще більше уповільнюється, якщо є

будь-яке відхилення від оптимальних умов сприймання: погана освітленість; обертання предмета під незвичним кутом; розміщення поряд інших аналогічних предметів; часте змінювання сигналів (об'єктів); одночасне демонстрування декількох сигналів. У дітей має місце порушення функції пошуку. Це пов'язано зі сповільненістю впізнавання, унаслідок чого дитина не може швидко дослідити навколишній простір, а також із відсутністю планомірності пошуку [11].

Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу літератури було з'ясовано, що математичні уявлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мають певні особливості в своєму розвитку та формуванні. Ми припускаємо, що уявлення про форму у означеної категорії формуються з особливостями. Для підтвердження гіпотези було проведено експериментальне констатувальне дослідження, мета якого полягала у з'ясуванні особливостей формування уявлень про форму предметів у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Відповідно до мети виділено такі завдання дослідження:

1. Виявити вміння дитини знаходити і співвідносити фігуру з предметом;
2. Визначити рівень умінь визначати форму окремих деталей предмета за допомогою зорового аналізатора;
3. З'ясувати особливості сформованості уявлень про форму у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ в порівнянні з дітьми з нормальним мовленнєвим розвитком;
4. Виявити причини труднощів, що виникають у дітей із порушеннями мовлення при оперуванні математичними знаннями, вміннями та навичками щодо уявлень про форму.

До експериментального дослідження було залучено 20 дітей. Серед обстежуваних – 10 дітей із ЗНМ дошкільного навчального закладу № 323

компенсуючого типу для дітей із порушенням мовлення м. Києва та 10 з нормальним мовленнєвим розвитком дошкільного навчального закладу № 151 м. Києва. Відповідно до запропонованої вибірки діти із ЗНМ склали експериментальну групу (ЕГ), а діти із нормальним розвитком – контрольну (КГ). Дослідження проводилось у першій половині дня, індивідуально з кожною дитиною.

Зміст знань дітей про геометричні фігури та форму предметів подається у Базовій програмі «Дитина». На п'ятому році життя дітей знайомлять із кругом, трикутником, квадратом, чотирикутником. Діти повинні вміти групувати, систематизувати і упорядковувати фігури за кольором, розміром, формою. Згідно з програмними вимогами дітям обох груп пропонувались діагностичні завдання, які вони вирішували індивідуально: *«Знайди і поклади»*, *«Геометричне лото»*, *«Розклади у коробочки»*, *«Знайди пару»*, *«З яких фігур складається предмет»* [7].

Хід проведення кожного завдання складається з двох частин: наочної і мовленнєвої.

Основними критеріями оцінювання завдань було визначено: за кожную правильну відповідь нараховувався 1 бал, відповідно: 1-4 бали – низький рівень, 5-7 балів – середній, 8-9 балів – високий рівень розуміння і практичного використання уявлень про форму предметів.

Отже, спираючись на дані результатів методики, можна зробити висновки про рівень сформованості уявлень про форму предметів у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення порівняно з дітьми з нормальним мовленнєвим розвитком.

Діагностичне завдання *«Знайди і поклади»* було спрямоване на дослідження вміння знаходити і співвідносити фігуру з предметом; виявлення стану сформованості уявлень про форму у дитини. Дошкільникам необхідно було покласти фігуру до потрібного предмету такої ж форми, назвати її та знайти предмети такої ж форми.

При виконанні завдання ми отримали такі результати (Рис. 1.): 50% дітей із загальним недорозвитком мовлення та 80% дітей із нормальним мовленнєвим розвитком мають високий рівень уявлень. Діти знають форми предметів, уміють правильно їх назвати. Середній рівень знань виявлено у 30% дітей із ЗНМ та 20% дітей із НМР. Однак, отримані дані показали, що частина дітей (20%) експериментальної групи не змогли безпомилково назвати усі геометричні фігури та співвіднести фігуру з предметом такої ж форми, що свідчило про низький рівень їх знань. Серед дітей із нормальним мовленнєвим розвитком низького рівня уявлень про форму предметів не виявлено.

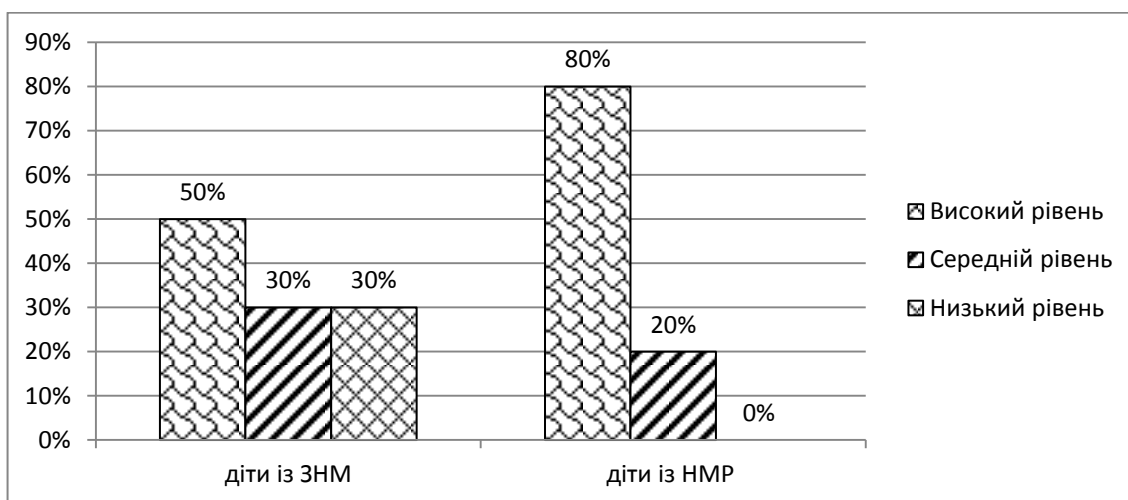

Рис. 1. Результати діагностичного завдання «Знайди і поклади»

При виконанні завдання «Геометричне лото» ми мали змогу оцінити уміння знаходити та співвідносити фігуру з предметом, не враховуючи його колір. Дітям пропонувалось уважно подивитись на картку, де зображені контури геометричних фігур різного кольору, потім - на набір геометричних фігур та знайти відповідні фігури, що зображені на картках, таким чином, щоб вони співпали із зображенням.

Високий рівень знань показали 30% дітей експериментальної групи та 80% контрольної групи. 50% дітей ЕГ та 20% КГ допускали деякі помилки під час виконання вправ і потребували допомоги або підказки, що засвідчило

середній рівень уявлень. Однак, отримані дані показали, що невелика кількість дітей (20%) із ЗНМ мають значні труднощі у розпізнаванні та співвіднесенні геометричних фігур як у предметному їх зображенні, так і в контурному, особливо при вербальному виконанні завдання. Результати отриманих даних репрезентовано в діаграмі (Рис.2.).

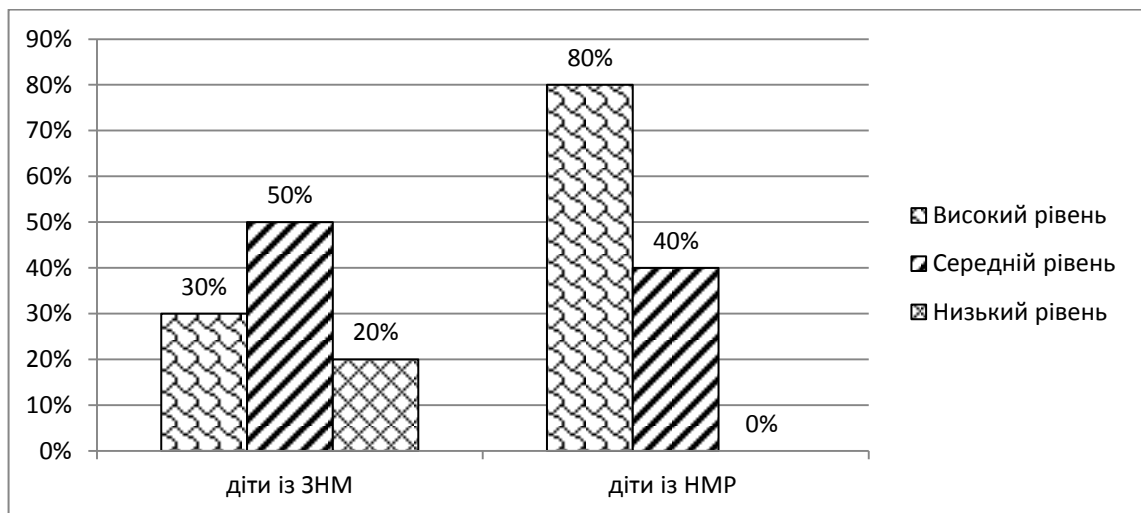

Рис. 2. Результати діагностичного завдання «Геометричне лото»

Завдання «Розклади у коробочки» дало нам можливість виявити наявність у дітей уявлень щодо групування геометричних фігур, абстрагуючись від кольору та величини. Дітям пропонувалось розкласти різні за величиною та кольором фігури у коробочки з відповідною геометричною наліпкою.

Таким чином, ми отримали такі результати (Рис. 3.): 40% дітей із загальним недорозвитком мовлення та 60% із нормальним мовленнєвим розвитком виконали завдання на високому рівні, 50% дітей із ЗНМ та 30% із НМР виконали завдання частково правильно, користуючись допомогою дорослого. Показники дітей на низькому рівні виглядали так: 10% дітей із мовленнєвими порушеннями та 10% дітей із нормотиповим розвитком мовлення не впорались із завданням, навіть із допомогою.

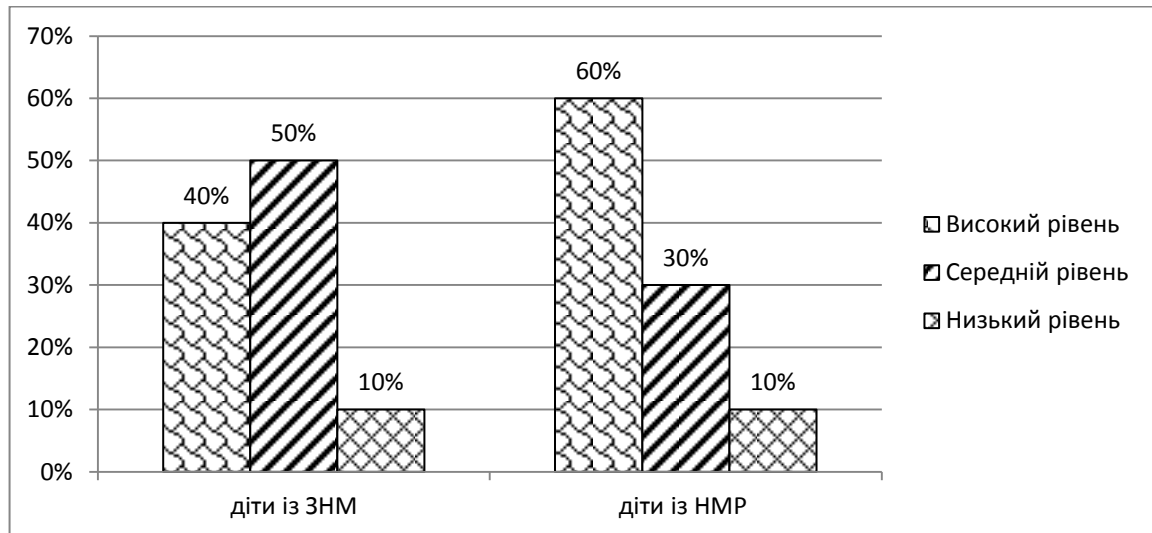

Рис. 3. Результати діагностичного завдання «Розклади у коробочки»

Проведення діагностичного завдання «З яких фігур складається предмет» дало нам можливість визначити рівень умінь дітей визначати форму окремих деталей предмета, за допомогою зорового аналізатора. Дітям пропонувалось скласти із своїх геометричних фігур будинок чи інше зображення, відповідне запропонованому зразку.

Високий рівень знань показали 40% дітей експериментальної групи та 90% контрольної групи. 30% дітей ЕГ та 10% КГ допускали деякі помилки під час виконання вправ і потребували допомоги або підказки, що засвідчило середній рівень уявлень. Дітям із ЗНМ було легко визначити, що зображено, але важко визначити цілісний образ, який складався із геометричних фігур, при цьому вони мали значні труднощі при виокремленні геометричних фігур, виділяли тільки засвоєні у молодшій групі (круг, квадрат, трикутник), ігноруючи прямокутник. Однак, отримані результати показали, що у 30% дітей із загальним недорозвитком мовлення несформовані уявлення про прямокутник як фігуру, що створило труднощі для визначення форми окремих деталей предмета за допомогою зорового аналізатора. Результати отриманих даних представлені в діаграмі (Рис. 4.).

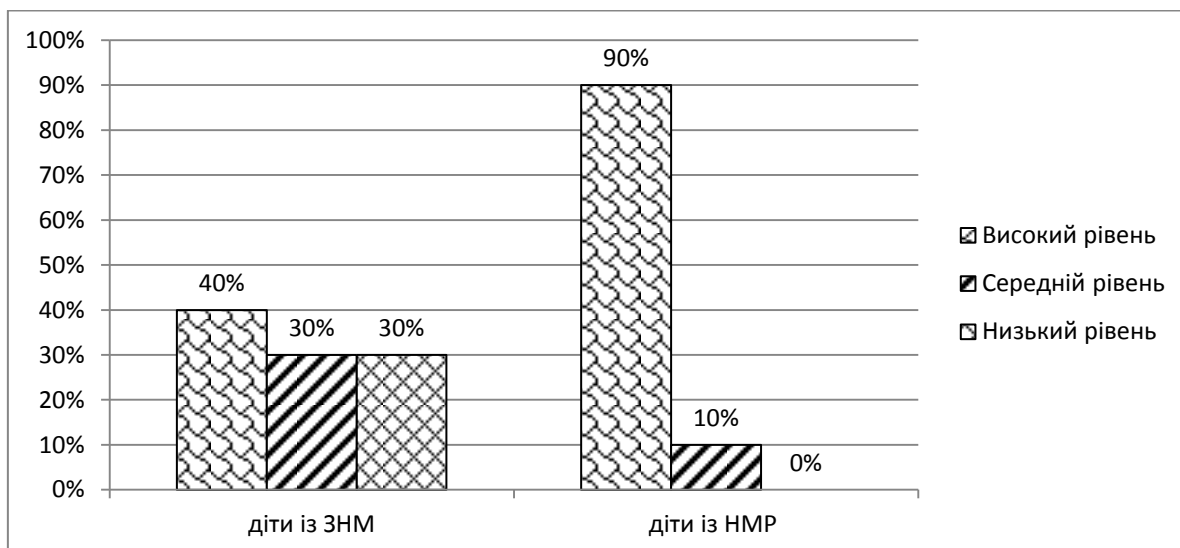

Рис. 4. Результати діагностичного завдання «З яких фігур складається предмет»

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.

Підсумовуючи викладене, мусимо зауважити, що стан сформованості уявлень про форму предметів у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення на відміну від дітей із нормальним мовленнєвим розвитком характеризується низьким рівнем уявлень. Таким чином, гіпотеза експериментального дослідження підтверджена, завдання вирішені та мета досягнута. Але разом з тим, досліджуване питання далеко не вичерпує всіх можливих аспектів досліджуваної проблеми і має подальші перспективи для вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баряева Л. Б. Формирование элементарных математических представлений дошкольников (с проблемами в развитии): учеб. - метод. пос.- С-Пб: КАРО, 2007. – 288 с.
2. Белошистая А. В. Формирование и развитие математических способностей дошкольников: Вопросы теории и практики: курс лекций [для студ. дошк. ф-тов высш. учеб.завед.]. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 400 с.
3. Білоуско Л. Формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку за допомогою засобів наочності (моделей) / Л. Білоуско // Рідна школа. - 2002. - №7. – С.45-48.
4. Богданович М.В., Козак М.В., Король Я.А. Методика викладання математики в початкових класах: навч. пос. – [3-є вид.] / – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 336 с.

5. Венгер Л. А. Воспитание сенсорной культуры от рождения до 6 лет / Л. А. Венгер, Э. Г. Пилюгина, Н. Б. Венгер. - М.: Просвещение, 2006. - 144с.
6. Власенко Н.Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи. – М., 1990. – С.184
7. Дитина. Програма навчання і виховання дітей дошкільного віку від двох до семи років / [наук.кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна]. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2015. – С.302
8. Ерофеева Т.И. Математика для дошкольников: Кн. для воспитателя дет.сада / Т.И.Ерофеева, Л.Н.Павлова, В.П.Новикова. – М.: Просвещение, 2007. – С.
9. Коломієць А.М. Математична гармонія природи: кн. для вчителя / А. М. Коломієць. – Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2007. – 235 с.
10. Сазонова А.В. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку: навч. посіб. [для студ. спец. «Дошкільна освіта» / А.В. Сазонова – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 248 с.
11. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Психолого-педагогические основы коррекции общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста /Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина// Дефектология. —2004. — №4. – С.
12. Щербакова Е. И. Теория и методика математического развития дошкольников: учеб. пос. / Е. И. Щербакова. - М.: Издательство Московского психолого-социального института. - Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2005. - 392 с.

Салата Карина Александровна

студентка группы КОБ-1-12-4.0 д, IV курса, направление подготовки «Коррекционное образование (логопедия)»

Институт человека Киевского университета имени Бориса Гринченко

karina-salata@yandex.ru

Научные руководители:

Кибальна Екатерина Александровна

преподаватель кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко

k.kibalna@kubg.edu.ua

Мельниченко Татьяна Васильевна

преподаватель кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко

t.melnichenko@kubg.edu.ua

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ФОРМЕ ПРЕДМЕТОВ У ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы сформированности представлений о форме у детей среднего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи; освещены научные подходы к формированию представлений о форме у детей указанной категории. По результатам экспериментального исследования определены особенности сформированности представлений о форме у детей среднего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи и детей с нормальным речевым развитием.

Ключевые слова: форма; геометрические фигуры; наложение; приложение.

Karina O. Salata

student of group KOb-1-12-4.0d, IV course, the specialty "Correctional education (speech therapy)"

Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University

karina-salata@yandex.ru

Scientific advisers:

Kateryna O. Kibalna

lecturer of the chair of special psychology, correctional and inclusive education Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University

k.kibalna@kubg.edu.ua

Tatiana V. Melnichenko

lecturer of the chair of special psychology, correctional and inclusive education Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University

t.melnichenko@kubg.edu.ua

**FEATURES OF FORMING OF THE SHAPE OF CHILDREN OF
PRESCHOOL AGE WITH GENERAL UNDERDEVELOPMENT OF
SPEECH**

Anotation. The questions of formation of ideas about the form of children of middle preschool age with the general underdevelopment are looked through of speech; the article highlights scientific approaches to the formation of ideas about the form of the children of this category. According to the results of the pilot study it was identified features of formation of ideas about the form of children of middle preschool age with the general underdevelopment of speech and children with normal speech development.

Keywords: form; geometric figures; overlay; attachment.